

Evaluation of the Illustrations in the Persian Textbook for the First Grade of Elementary School

Heydar Ghamari*

Department of Persian Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran

Hossein Abdollahi

Department of Educational Management, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran

ABSTRACT

The present study was conducted with the aim of determining the appropriateness of the illustrations in the Persian textbook for the first grade of elementary school and identifying their strengths and weaknesses. The research method was qualitative with an evaluation approach, and the study population was all first-grade elementary teachers in Iran, as well as iii lrr e'' s bkklk illustrators and educational psychology specialists. To do so, Zanzan, Kermanshah and Yazd provinces were selected through purposive sampling. Tee oii niss ff cii lrr''' s ook illstrtrrs ddd cccctiaaal psychology specialists were also used in evaluating the illustrations. Data collection was carried out through a researcher-made questionnaire, divided itt o taacrrr ,, cccctiaaal yylllll yyy eeii alitts ddd iii lrr''' s bkklk illustrators. The holistic method was used to analyze the qualitative data. The results showed that although the new Persian textbook has some innovations compared to the previous one, it has technical and educational problems, and it can be said that the most problematic category or element of the book is its illustrations

Keywords:

Curriculum Evaluation,
Persian Textbook of the
First Grade of Elementary
School,
Textbook Illustrations

1 .Corresponding

heydarghamari1@gmail.com

DOI: 10.48310/rpllp.2025.18203.1187

Received: 1403/11/05

Reviewed: 1404/01/19

Accepted: 1404/01/31

PP: 27

Citation (APA): Gamari, H., Abdollahi, H (2025). Evaluation of the Illustrations in the Persian Textbook for the First Grade of Elementary School. *The Journal of research in Persian language and literature education*, 6 (2), 1-26. doi: <https://doi.10.48310/rpllp.2025.18203.1187>

ارزشیابی تصاویر کتاب درسی فارسی اول دبستان

حیدر قمری*

گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

حسین عبداللهی

گروه مدیریت آموزشی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تعیین میزان مناسب بودن تصاویر کتاب فارسی پایه اول دبستان و شناسایی نقاط قوت و ضعف تصویرگری این کتاب انجام شده است. روش پژوهش، کیفی با رویکرد ارزشیابی، و جامعه مورد مطالعه کلیه معلمان پایه اول ابتدایی کشور و نیز تصویرگران کتاب کودک و متخصصان روان شناسی تربیتی بوده است. ۷۲۰ معلم اول ابتدایی استان های تهران، خوزستان، زنجان، کرمانشاه و یزد به صورت نمونه گیری هدفمند انتخاب شدند. هم چنین از نظرات تصویرگران کتاب کودک و متخصصان روان شناسی تربیتی در ارزشیابی تصاویر استفاده شد. گردآوری داده ها از طریق پرسشنامه محقق ساخته به تفکیک معلمان، متخصصان روان شناسی تربیتی و تصویرگران کتاب کودک انجام شد. برای تجزیه و تحلیل داده های کیفی از روش هولستی استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد با این که کتاب فارسی، نوآوری هایی نسبت به کتاب قبل دارد، اما اشکالاتی فنی و آموزشی بر آن وارد است و می توان گفت مسأله دارترین مقوله یا عنصر کتاب، تصاویر آن است.

DOI:

10.48310/rplp.2025.18203.1187

واژه های کلیدی:

ارزشیابی برنامه درسی،

تصویر کتاب درسی،

فارسی اول دبستان

۱. نویسنده مسئول

heydarghamari1@gmail.com

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۳۱

شماره صفحات: ۲۶

مقدمه و بیان مساله

کتاب درسی از جایگاه مهمی در نظام آموزشی و فرایند تدریس - یادگیری برخوردار است و «منبعی مهم برای یادگیری تلقی می‌شود» (شاه‌محمدی، ۲۰۱۳). اهداف آموزشی در کتاب درسی از طریق متون نوشتاری، اشکال، نمودارها و تصاویر به دانش‌آموزان منتقل می‌شود. کتاب درسی مرجع رسمی مورد استناد برای تعیین محتوا و برنامه آموزشی بوده و راهنمای عمل برای کلیه کارگزاران آموزش و پرورش است (آون، ۲۰۰۷: ۸ به نقل از شعبانی، ۱۳۹۲: ۲۵). در مفهوم ساده آن، کتاب‌های درسی کتاب‌هایی هستند که به قصد تدریس و یادگیری تدوین می‌شوند (اوکیف، ۲۰۱۳: ۱).

در شرایط کنونی معلمان فعالیت‌های خود را بر محور کتاب درسی متمرکز می‌کنند؛ امتحان و ارزشیابی عمدتاً محدود به مطالعه کتاب درسی است، از این رو، این وسیله آموزشی در نظام تعلیم و تربیت دارای نقش بسیار مهمی است و به خاطر اهمیت زیادی که در تحقق اهداف آموزشی دارد کانون توجه تمامی دست‌اندرکاران آموزش و پرورش است (یارمحمدیان، ۱۴۰۰). استفاده از تصویر و شکل در کتاب‌های درسی به ویژه در دوره آموزش ابتدایی نقش مهمی در انتقال پیام‌های آموزشی - تربیتی به دانش‌آموزان دارد. به گفته‌ای دیگر، استفاده از تصویر در کنار متن، یادگیری دانش‌آموزان را تسهیل می‌کند. کسانی که با پژوهش در حوزه کتاب و کتاب‌خوانی برای کودکان سروکار دارند براین باورند که تصاویر و نمادهای بصری در کتاب‌های کودکان نقش‌های متعدد مهمی ایفا می‌کنند (رایت، ۲۰۰۸: ۴).

در پژوهشی که توسط دیمپولوس^۳ و همکاران (۲۰۰۳) انجام شد تصاویر کتاب درسی علوم دوره آموزش ابتدایی با دوره متوسطه اول مورد مقایسه قرار گرفت. نتایج نشان داد در هر دو سطح به طور مساوی بینندگان با محتوای تصاویر تعامل برقرار می‌کنند. همچنین تصاویر کتاب‌های درسی علوم دوره اول متوسطه از لحاظ فنی در وضعیت بهتری نسبت به کتب علوم دوره آموزش ابتدایی قرار داشتند.

هر کتاب درسی دارای چهار عنصر اصلی اهداف، متن نوشتاری، تصاویر و تمرین است. نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که حضور تصاویر در کتاب‌های درسی علوم، احساس توانمندی بیشتری در درک مطالب برای خواننده ایجاد می‌کند و حواس بیشتری را در فرایند آموزش درگیر می‌کند (آذر پیک، اسمعیل یان، زهرا؛ رحیمی کشاور، ۱۳۹۹).

-
1. Shahmohammadi
 2. Wright
 3. Dimopoulos

استفاده از تصویرها در بیان و درک معنا و در فرایند آموزش- یادگیری، ریشه بسیار کهنی دارد. کاربرد انواع رسانه‌های تصویری، راهی برای بهره‌گیری آن بخش از ظرفیت‌های استفاده نشده ذهن به منظور افزایش بهره‌وری یادگیری است (امیرتیموری، ۱۳۹۶: ۱۶۲). تصویر، زبان همگانی کودکان است که تا حد زیادی مورد استقبال شدید بچه‌های جهان قرار می‌گیرد (شعاری‌نژاد، ۱۳۹۸: ۱۱۷). در برخورد اول با یک کتاب درسی، معمولاً تصاویر قبل از متن توجه خواننده را به خود جلب می‌کنند؛ لذا در نگاه اول تأثیرگذاری تصویر مقدم بر متن است. در کتاب‌های درسی سال اول دبستان به علت اینکه دانش‌آموزان هنوز با مهارت خواندن آشنایی ندارند یا میزان آشنایی آنها بسیار کم است، ابتدا سراغ تصاویر کتاب می‌روند و ممکن است براساس تصاویر نگرش آنان به تک‌تک درس‌ها و کل کتاب درسی شکل بگیرد. لذا جذابیت و تناسب تصاویر در کتاب‌های درسی به ویژه در پایه اول دبستان از اهمیت فراوانی برخوردار است و لازم است برنامه‌ریزان و طراحان کتاب‌های درسی به این نکته حساس توجه خاصی داشته باشند. شعاری‌نژاد (۱۳۸۳: ۱۱۶) معتقد است که تصویر نه تنها کتاب را بسیار جالب و جذاب می‌کند، بلکه به کلمات و عبارات نیز روح و جذابیت می‌بخشد. کودک تصویر را «می‌خواند» هم‌چنان که بزرگسالان موضوع همراه آن را می‌خوانند. به بیان دیگر کودک «تصویرها» را مانند کلمات می‌خواند و برای خود مفهوم‌هایی می‌سازد. از سوی دیگر، تصویر بیش از کلمات در خواننده، مخصوصاً در سنین پایین اثر می‌گذارد. کلمات را می‌خوانیم و تصاویر را به دل می‌سپاریم. مغز آدمی بیش از کلمات در اختیار تصاویر است.

تصاویر توانایی بالایی در تفهیم مطالب انتزاعی بر عهده دارند و هرچقدر از عناصر گرافیکی متعدد در حین تدریس استفاده شود به همان میزان فهم مطالب آسانتر خواهد بود (نورمن^۱ ۲۰۱۲ به نقل از پارسانیان و فیروزی، ۱۳۹۸: ۱۳۰). تصویر یکی از مهمترین عوامل تأثیرگذار بر فرایند یادگیری - یاد دهی است و از دیرباز در کتاب‌های درسی از آن استفاده شده است. (رحمانی و ظفرآبادی، ۱۳۹۶: ۲۵۰). محمدی (۱۳۸۹: ۳۱) می‌گوید استفاده از تصاویر در کتاب دارای مزایای خاصی است؛ برخی از این مزایا عبارتند از:

- افزایش یادگیری و تسهیل یادآوری
- کمک به مطالعه متن به ویژه جزئیات
- تقویت سواد و دانش دیداری فراگیران
- کاهش خستگی و کسالت حین مطالعه

تصاویر موجود در کتاب‌های درسی به منظور تسهیل درک محتوای آن‌ها از اهمیت خاصی برخوردارند. در انتخاب تصاویر آموزشی می‌توان موارد زیر را در نظر گرفت (همان: ۳۴):

- متناسب بودن تصاویر با محتوا
- ساده و پیچیده نبودن تصاویر
- بالابودن کیفیت تصاویر
- قابل درک بودن تصاویر برای فراگیران

انتخاب تصاویر و شکل‌ها باید متناسب با موضوع و در راستای اهداف درسی باشد. «تصاویر کتاب‌های درسی دارای اهداف بسیار دقیق و عینی هستند که چنین ماهیتی آن‌ها را از کتاب‌های عادی و کتاب‌هایی که صرفاً ماهیت زیبایی شناختی دارند متمایز می‌سازد. تصاویر کتاب‌های درسی مدرسه‌ای (عکس‌ها، طرح‌ها، نمودارها) دارای جلوه‌ها، تکنیک‌ها و سبک‌های گوناگون هستند. آنها باید دارای قابلیت لمس و ماهیت واقع گرایانه باشند. توضیحات، تعاریف، مباحث برای ارائه، نیاز به واژگان دارند، در حالی که اشیاء مادی و پدیده‌ها برای بازنمایی نیاز به تصویر دارند» (فتحی و اجارگاه و آقازاده ۱۳۹۰: ۹۴).

استفاده از تصویر در کتاب‌های آموزشی مبتنی بر رعایت دو دسته اصول متمایز و مکمل است. از یک سو رعایت اصول طراحی همچون توازن، تضاد، تأکید، وحدت، هماهنگی و کادربندی جهت ایجاد تناسب و زیبایی متن کتاب و از سوی دیگر تلفیق اصول مذکور با معیارهایی که موجب تقویت و تثبیت یادگیری می‌شود. برخی از مهمترین این اصول را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

- تناسب تصویر با محتوای کتاب و عنوان درس؛
- تناسب تصویر با سطح درک و فهم فراگیران؛
- تناسب تصویر با حجم و محتوای درس و متن صفحه؛
- رعایت سادگی (عدم پیچیدگی) و حذف اجزای غیر مهم؛
- گروه‌بندی اجزاء و قسمت‌های تصویر؛
- برجسته کردن اجزای مهم‌تر نسبت به سایر قسمت‌ها؛
- قرار گرفتن تصویر در پیش‌زمینه‌ای مشخص و در مجاورت متن؛
- تأکید متن بر استفاده از تصاویر؛
- به کارگیری علائم و نمادهای مختلف جهت سازمان‌دهی اجزای تصویر نظیر ارتباط، طبقه‌بندی، تأثیرگذاری و.... (شعبانی ۱۳۹۲: ۱۰۴).

آنچه برای یک تصویرگر کتاب کودک مهم است، برانگیختن و تشویق کودک به خواندن است. عمل خواندن ابتدا با چشم و سپس با زبان شروع می‌شود. اولی ریشه در درون کودک و دومی در ساختار تابلو دارد، ولی این جذابیت جز با مراعات نکات هنری در تصویرگری به دست نمی‌آید (کوثر احمدی، ۱۳۷۳: ۶۸). فتحی و اجارگاه و آقازاده (۱۳۹۰) برای تولید یک اثر

تصویری خوب چند ویژگی قائل شده‌اند: یکی از این ویژگی‌ها برانگیزاندگی تصویر است. مؤلف برانگیزنده‌بودن تصویر، جنبه‌های عاطفی و زیبایی شناختی را طرح می‌کند و واقع گرایانه‌بودن عکس رنگی، علایق یادگیرندگان را بر می‌انگیزد. ویژگی دوم کیفیت پیامی است که منتقل می‌شود.

در پیوند با تصویر در کتاب درسی پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است: نتایج پژوهش خراسانی و همکاران (۱۴۰۲) با هدف تحلیل کتب فارسی براساس اصول تصویرگری بیانگر این است که کتاب فارسی پایهٔ اول از نظر اصول تصویرگری در رعایت مفاهیم روانی رنگ‌ها با توجه به شرایط کودکان در این سن دارای نقایصی بوده و نیازمند بازنگری و تغییر و اصلاح محتوای تصویری برخی از دروس است. عدم تطبیق محتوای تصویر با عنوان درس، اشاره ضعیف به مسائل مهم، غلبه محتوای تصاویر با جنسیت مذکر بر مؤنث، تکرار تصویر، وجود مغایرت تصویر با محتوای درس، عدم استفاده از تصاویر واضح قابل درک برای بیان موضوع، از جمله نواقص مهمی هستند که در کتاب فارسی پایهٔ اول دیده می‌شود.

پژوهش حمزه‌لو و عباسیان (۱۴۰۱: ۹۵) که با هدف تحلیل محتوای تصاویر کتب درسی علوم تجربی دورهٔ اول ابتدایی صورت گرفت، بیانگر این است که بین محتوای کتب علوم تجربی و تصاویر تعادل وجود ندارد و برای یادگیری و تفهیم هرچه بیشتر مطالب لازم است از تصاویر بیشتری استفاده شود. هم‌چنین اشاره شده است که آوردن تصاویر بیشتر برای موضوعی خاص می‌تواند این ذهنیت را در دانش‌آموز و چه بسا معلم ایجاد کند که از اهمیت بیشتری برخوردار بوده و هم‌چنین تصاویر کمتر هم بالعکس ممکن است کم‌اهمیتی برخی از موضوعات را نشان دهد.

در مطالعهٔ آیولا^۱ و همکاران (۲۰۲۲: ۳۱۸) که با هدف بررسی اثرمتقابل کتاب درسی زبان انگلیسی با تصویر انجام شده نتایج بیانگر این است که بین تصاویر و متن در کتاب درسی زبان انگلیسی رابطه معنی داری وجود دارد. هم‌چنان که تصویر فهم متن را تسهیل می‌سازد متن نیز به تصویر سازی کمک می‌کند. در نتیجه دانش‌آموزان با مفاهیم ملموس و آشنا به راحتی ارتباط برقرار می‌کنند. توجه و علاقهٔ دانش‌آموزان برانگیخته می‌شود و پایداری و سرعت خواندن و درک آنها افزایش می‌یابد؛ نتایج پژوهش آذر پیک، اسمعیل یان و رحیمی کشاورز (۱۳۹۹) بیانگر این است که تصاویر موجود در کتاب علوم پایهٔ دوم به میزان بالایی با متن نوشتاری ارتباط داشته و این ارتباط را از چهار طریق برقرار کرده‌اند؛ تصاویری که کلیتر از متن بودند؛ تصاویری که جزئی‌تر از متن بوده‌اند، تصاویر منطبق با متن و تصاویری که رابطه عموم و خصوص با متن

داشته اند. از نظر نوع عملکرد نیز تصاویر کلیتر از متن، یا متن را تشریح کرده اند و یا اینکه آن را توسعه داده اند.

امیرخانی (۱۳۸۸: ۱۰۸) در پژوهش خود به دنبال تعیین میزان انطباق تصاویر کتاب فارسی «بخوانیم» پایه اول دبستان و محتوای آن با روان شناسی رنگ ها و تصویرنگاری بوده است. یافته های پژوهش بیانگر این است که تصاویر کتاب فارسی بخوانیم، تا حد زیادی با واقعیت های موجود در جامعه مطابقت دارد و تصاویر متناسب با مراحل رشد ذهنی دانش آموزان و محتوای کتاب بوده و قادر به انتقال پیام و ایجاد علاقه در فراگیران است. هم چنین تصاویر تا حد زیادی برانگیزاننده تخیل دانش آموزان بوده، باعث ایجاد تفکر و سوال در دانش آموزان خواهد شد و علاوه بر جذابیت، متناسب با متن و سن دانش آموزان هستند. اصول تصویر نگاری (تعادل، ترکیب بندی، سادگی، پیوستگی، تأکید) رعایت شده و تصاویر به لحاظ زمینه و موضوع از فضا سازی مناسب برخوردارند.

نوریان (۱۳۸۶: ۳۵۷). در پژوهش خود به بررسی چگونگی ارتباط متون نوشتاری، تصویرها و تمرین ها با هدف های کتاب های درسی بخوانیم و بنویسیم پایه اول پرداخته است. نتایج حاکی از این است که حدود ۴۳ درصد از هدف های جزئی درسی کتاب مورد بررسی بدون تصویر بوده است.

کاظمی (۱۳۸۴) در پژوهش خود چنین نتیجه گرفت که از دیدگاه آموزگاران پایه اول، کتاب های بخوانیم و بنویسیم از نظر جذابیت تصاویر، مهارت های زبان آموزی، ایجاد شور و نشاط و ایجاد حس مشارکت و همیاری دانش آموزان با یکدیگر و با معلم، تناسب محتوا با نیاز فراگیران، تناسب با ساعات هفتگی تدریس، نوع تکالیف، خط و زیبا نویسی، املا نویسی و ارتباط منطقی دو کتاب با یکدیگر و ایجاد نگرش در دانش آموزان برای یادگیری فراگیران مناسب بوده است؛ مجتهدی (۱۳۸۱: ۲۸۹) در پژوهش خود در تحلیل محتوای تصاویر چنین نتیجه گرفته است که در تمامی پایه ها فراوانی تصاویر به نفع مردان است و این باور را از همان دوران کودکی به عنوان جنس برتر تقویت می کند که مردان حضور بیشتر (مهم تر، و فعال تر) دارند. هم چنین تصاویر از لحاظ کیفی نیز به نفع دختران نیست و نمی تواند باورهای جنسی مثبت را در آنان ایجاد کند؛ پژوهشگران دیگری کتاب فارسی اول دبستان را با تأکید بر موضوعاتی متفاوت- غیر از تصویرگری- ارزیابی کرده اند؛ از جمله: سلسبیلی (۱۳۸۸)، جزوه «بررسی کتاب فارسی اول دبستان» (بی تا)، و جزوه «بررسی کتاب بخوانیم و بنویسیم» (مهر ۱۳۸۸)، اسلامی (۱۳۸۵)، شاوردی (۱۳۸۴)، همایی (۱۳۸۴)، اسدی (۱۳۸۳)، ورمزیاری (۱۳۸۳)، ذوالفقاری (۱۳۸۲)، ساکی و میرزازایی (۱۳۸۱).

بررسی پیشینه نشان می دهد که کتاب فارسی پایه اول دبستان، به دلیل اهمیت آن، مورد توجه پژوهشگران بوده و از جنبه های گوناگون مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. هر یک از

پژوهشگران به بررسی جوانبی از این کتاب پرداخته‌اند که قابل توجه و مهم است، اما بیشتر سهم بررسی مربوط به متن دروس و فعالیت‌های کتاب درسی بوده و بررسی تصاویر در کتاب کمتر مورد توجه آنان قرار گرفته است. به علاوه، در این پژوهش‌ها، در بررسی تصاویر، تمرکز و تعمق کافی صورت نگرفته و جزئیات مربوط آسیب‌شناسی نشده است و مطالعه حاضر در نوع خود اولین است که تصویری واضح از کاستی‌های کتاب درسی از منظر تصویرگری در اختیار برنامه‌ریزان، مؤلفان و تصویرگران مربوط قرار می‌دهد. داده‌های حاصل از این پژوهش و ارزشیابی تصاویر به کار گرفته شده در کتاب درسی فارسی اول دبستان می‌تواند زمینه را برای بازبینی مجدد محتوا و تصاویر کتاب درسی مورد مطالعه فراهم کرده و به عمق‌بخشی و در نهایت اثربخشی برنامه درسی دوره ابتدایی یاری رساند. سؤال‌های پژوهش ناظر بر اهداف مورد نظر عبارتند از:

۱. تصاویر به کارگیر گرفته‌شده در ارائه مطالب کتاب درسی فارسی پایه اول دبستان چه میزان مناسب هستند؟
۲. مهمترین نقاط قوت و ضعف تصویرگری کتاب درسی فارسی پایه اول دبستان کدامند؟

روش شناسی

روش تحقیق به کار رفته از نوع کیفی با رویکرد ارزشیابی بوده است. با توجه به ماهیت پژوهش و به کارگیری یافته‌های آن در اصلاح کتاب درسی فارسی پایه اول دبستان می‌توان مطالعه حاضر را در دسته پژوهش‌های کاربردی قرار داد. جامعه مورد بررسی این پژوهش عبارت بودند از: کلیه معلمان پایه اول ابتدایی سراسر کشور، تصویرگران کتاب کودک و نیز متخصصان روانشناسی تربیتی. در انتخاب معلمان سعی بر آن بود تا با توجه به تنوع زبانی و فرهنگی مناطق مختلف کشور، مناطق مورد مطالعه (۵ استان) به گونه‌ای انتخاب شوند که حتی‌المقدور معرف جامعه ایران باشند. در این پژوهش انتخاب استان‌ها و مناطق به صورت هدفمند صورت گرفت، اما در انتخاب مدارس و... از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای منظم برای انتخاب تصادفی آزمودنی‌ها استفاده شد. در مجموع تعداد ۷۲۰ معلم پایه اول ابتدایی از بین استان‌های منتخب (هر استان ۱۴۴ نفر)، در برنامه ارزشیابی کتاب درسی فارسی پایه اول دبستان مشارکت نمودند. هم‌چنین از نظرات سه نفر از تصویرگران کتاب کودک و چهار نفر از متخصصان روانشناسی تربیتی در ارزشیابی تصاویر کتاب مورد مطالعه، استفاده شد. در ارزشیابی تصاویر کتاب فارسی اول دبستان از سه ابزار پرسشنامه متخصصان روانشناسی تربیتی، پرسشنامه تصویرگران کتاب کودک و پرسشنامه معلمان استفاده شد.

برای تعیین روایی ابزارها، متن اصلی تهیه شده در اختیار آموزگاران پایه اول دبستان (و سرگروه‌های آموزشی) قرار گرفت تا از روایی محتوایی آنها اطمینان حاصل شود؛ سپس متون اصلاح شده در چند کلاس اجرا و بازخورد نتایج مورد توجه واقع شد. همزمان متون در اختیار افراد متخصص در حوزه‌های تصویرگری، پژوهش، سنجش و برنامه‌ریزی درسی قرار داده شد و اصلاحات نهایی صورت گرفت و متون اصلی برای اجرای نهایی آماده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی از روش هولستی (۱۴۰۰) (تنظیم یافته‌ها براساس مقوله‌ها، ثبت به روش «موضوع») استفاده شد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این بخش از مقاله، خلاصه داده‌های طبقه‌بندی شده ناظر بر سؤال‌های پژوهش (میزان مناسب بودن تصاویر به کارگرفته‌شده در ارائه مطالب کتاب درسی و نقاط قوت و ضعف تصویرگری کتاب) ارائه می‌گردد^۱:

۱) نظرات متخصصان روان‌شناسی تربیتی پیرامون تصاویر کتاب فارسی اول دبستان^۲:

* تصویر از حالت طبیعی خارج شده است و به نظر می‌رسد که همه افراد خانواده در حال خواندن فارسی هستند. گویی این تصویر، تصویری از مدرسه است نه خانه (نگاره ۱). * معمولاً در هنگام شب، که در داخل منزل از چراغ استفاده می‌شود و روشنایی داخل اتاق‌ها از بیرون بیشتر است، به جهت عدم رویت فضای داخل منزل از بیرون، بهتر است پرده‌ها کشیده شوند، ولی در تصویر نگاره ۱ سه چهارم پرده باز است (نگاره ۱). * در تصویر ساعت ۷ صبح است ولی در تصویر چراغ روشن است و شعاع آفتاب هم بر دیوار خانه می‌تابد. مادر امین را و پدر آزاده را بدرقه می‌کنند جالب اینجاست که امین که باید قاعدتاً تازه از خواب بیدار شده باشد جوراب به پا دارد و کتاب هم زیر بغل! چه قدر می‌توان در یک تصویر تصنعی و ساختگی است (نگاره ۲). * پدر هنگام خداحافظی از همسر و پسرش به زمین نگاه می‌کند و دست تکان نمی‌دهد! انگار پدر خانواده در این دنیا نیست! دست همه به علامت خداحافظی بلند است به جز او! (نگاره ۲). * معمولاً تصویر رایج برای جوجه اردک زشت، تصویر یک اردک سیاه است نه زرد رنگ (نگاره ۲). * رنگ مقنعه آزاده در تصویر قبل با این تصویر متفاوت است (نگاره ۳). * روزنامه فروشی درست جلوی پیاده رو قرار گرفته و معلوم نیست عابران پس از طی مسیر خط کشی باید کجا

۱ - با توجه به این که کتاب مورد بررسی این پژوهش از سال ۱۳۹۰ (یعنی سال اجرای ارزشیابی حاضر) تا کنون که چاپ چهاردهم آن بدون تغییر جدی در چرخه آموزش رسمی کشور قرار دارد، انتشار نتایج طرح در قالب این مقاله ضروری است و یافته‌های آن با کتاب سال تحصیلی جدید (۱۴۰۳-۱۴۰۴) انطباق دارد.

۲ - به منظور رعایت اختصار، یافته‌های پژوهش پیرامون تصاویر کتاب کار با وجود فواید بسیار برای مطالعه، از متن مقاله حذف شده است. علاقه‌مندان می‌توانند با اصل گزارش پژوهش مراجعه نمایند.

بروند(نگاره ۳). نوع چراغ راهنمای تصویر مدتهاست که دیگر در خیابان‌ها دیده نمی‌شود(نگاره ۳). * در نگاره ۴ بهتر است تصویر معاون مدرسه در بین دانش‌آموزان نیز ارائه شود. زیرا در زنگ تفریح حضور معاون بین دانش‌آموزان الزامی است (نگاره ۴). * بهتر است یک تصویر از مدرسه پسرانه نیز ارائه شود (نگاره ۴). * استفاده از تصویر یک دختر بچه در یک مدرسه و کلاس پسرانه مرسوم نیست(چون کلاس‌ها پسرانه هستند دخترها در این تصویر جایی ندارند) (نگاره ۵). * صورت آموزگار سفید ولی صورت دانش‌آموزان تیره است(نگاره ۵). * پوشش و ظاهر آموزگار چندان مناسب به نظر نمی‌رسد (نگاره ۵). * آنچه به عنوان چتر در تصویر معرفی شده سایه‌بان است نه چتر. کتاب درسی نباید اطلاعات غلط ارائه دهد (نگاره ۶). * تصاویر واقعی به نظر نمی‌رسند؛ مثلاً اسباب‌بازی شیهه هواپیما پایه ندارد (نگاره ۶). * هیچ پرنده‌ای در پارک نیست (نگاره ۶). * مأمور بوستان کودک را مجبور می‌کند اشغال را در سطل زباله بریزد و صحنه قدری ناخوشایند است(نگاره ۳). * در بخش ببین و بگو لازم است نرده باغ وحش به ویژه نردبان محافظت از حیوانات وحشی بلندتر کشیده شود (نگاره ۸). * تصاویری که در بخش ببین و بگو کشیده شده است ارتباط مستقیم با ابر و باد ندارد (درس ۲). * جهت فرهنگ‌سازی، نان را در یک دستمال تمیز نشان دهند (درس ۵). * تصاویر چندان جذاب نیستند. تصویر کودکی که در یک دستش چتر و در دست دیگرش نان سنگک است تا حدی غیر عادی است (درس ۵). * بهتر است تصاویر ص ۵۰ ببین و بگو واقعی‌تر کشیده شود (درس ۷). * در کتاب بخوانیم ص ۵۲ نام درس اردک است. اما عکس‌ها و تصاویر ربطی به اردک ندارند و تنها پایین صفحه یک تصویر اردک کشیده شده است (درس ۸). * تصویر میز پینگ‌پنگ و آن دو دختر چندان واقعی به نظر نمی‌رسد (درس ۱۰). * بهتر است برای تصویر مربوط به پینگ‌پنگ از تصویر و یا بازی دیگری استفاده شود (درس ۱۰). * کیفیت تصاویر پایین (درس ۱۳). * در ص ۶۹ بخش ببین و بگو لازم است تصاویر واقعی‌تر ترسیم شوند (درس ۱۳). * نوع پرنده مشخص نیست. دانه‌هایی که جلوی پرنده هستند مشخص نیستند (درس ۱۳).

۲) نظرات تصویرگران کتاب کودک پیرامون تصاویر کتاب فارسی اول دبستان:

بخش ۱: نگاره‌ها

نشانی نگاره اشکالات تصویری

- ۱) کادر ضخامت بسیار دارد و رنگ سنگین و نامناسب است.
- ۲) نقوش داخل تصویر طرح روی قالی خیلی تصویر را شلوغ و از موضوع اصلی دور کرده است.

فارسی ص ۱

نگاره ۱، به خانه ما ۱) نقوش داخل تصویر ص ۲ طرح روی قالی خیلی تصویر را

خوش آمدی شلوغ و از موضوع اصلی دور کرده است و بریدگی زیر تصویر درص ۲ بسیار شتابزده انجام شده است.

(۲) ردیف زیر کتابخانه داخل تصویر اشکال طراحی دارد!

(۳) در صفحه ۴ چادر دختر مانند رشته‌های نخ شده و کیفیت تصویر را خراب کرده است.

(۱) چهره‌سازی پدر بی‌احساس است و از غمی پنهان حکایت دارد و از این که دخترش آماده رفتن به دنیای دبستان است هیچ‌گونه شادی و امید ندارد.

(۲) آناتومی بدن مادر (از پشت سر) و پدر (از روبه‌رو) بیشتر به پیرزن و پیرمرد نزدیک است تا سن آنها!

(۳) نقش قالی تصویر را بسیار شلوغ کرده و رنگ غیر واقعی است.

(۴) ریزنقش‌های پایین صفحه از یک‌دستی دسن خط دور برخوردار نیستند.

(۵) در صفحه ۶ تصاویر دارای یک‌دستی در دسن‌های دور تصاویر نیستند.

نگاره ۲.

بچه‌ها، آماده!

(۱) دکه روزنامه‌فروشی، هیچ ربط مضمونی با کودکان ندارد. بهتر بود کتاب‌فروشی هم در کنار دکه روزنامه قرار می‌گرفت تا ارتباط مضمونی با کتاب و مدرسه فراهم شود که مسأله کتاب‌خوانی و نقش کتاب هم مطرح شود.

نگاره ۳.

(۲) چراغ قرمز برای چهارراه است یا برای قشنگی و نقش پلیس و جایگیری او در صفحه چه توجیهی دارد؟

(۳) یک آدم ظاهراً مسلمان چرا باید این قدر اخمو باشد؟ (تصویر مرد ریش‌دار با کت آبی)

(۴) ریزنقش‌های پایین خیلی بد در کنار تصویر بالا قرار گرفته و یک دست نیستند.

(۵) مشکل دسن گیری در صفحه ۸ هم موجود است.

(۶) رنگ‌ها بسیار نزدیک به هم و بدون جذابیت برای بچه‌ها هستند.

(۱) لباس بچه‌ها خیلی از واقعیت دور است (روسی صورتی و مانتوی آبی).
 (۲) درخت به این کهنی در کوچه مدرسه در جایی به آن تنگی خیلی دور از
 سلیقه و واقعیت است.

نگاره ۴،

به مدرسه (۳) بریدگی زیر تصویر خیلی شتابزده و بد در کامپیوتر اجرا شده است.
 (۴) شیر آب خیلی غیر واقعی و در ریز نقش پایین خیلی ناهماهنگ آمده است.
 (۵) صفحه ۱۰ نسبتاً خوب و یک دست است ولی کادرها باید کمی واضح‌تر
 باشند. (راه درسه)

(۶) صفحه ۱۱ طراحی خوبی دارد ولی رنگ‌ها بسیار چرک هستند.
 (۷) از تصاویر کامپیوتری استفاده بهینه نشده و کار را ضعیف کرده است.

(۱) اشکال طراحی در زاویه دید مناسب دنیای بچه‌هاست کودکان بیشتر از زاویه
 دید بالا می‌بینند. نقاشی مدرن هم امروز چنین دیدگاهی دارد؟
 (۲) معمولاً در تابلویی که در مدرسه پسرانه نصب می‌شود از تصویر دختر
 استفاده نمی‌کنند! مخصوصاً که از محاسن معلم برمی‌آید این مدرسه مذهبی
 است.

نگاره ۵،

از کلاس ما (۳) کف کلاس معمولاً موزائیک است با رنگ روشن، رنگ‌ها بسیار کسل‌کننده
 چه خبر؟ است.

(۴) بریدگی زیر تصاویر هنوز بسیار بد است و دسن‌های ریز نقش‌های پایین
 بسیار ضخیم هستند. رنگ‌های زمینه آنها بد و نامناسب انتخاب شده است.
 (۵) شیر آب بسیار مدرن و خارج از جایگاه خود و رنگ غیر واقعی و بسیار بد
 طراحی شده است.

- (۱) تصویرسازی به علت استفاده از تکنیک رایانه‌ای سرد و بی‌روح است هر چند سعی شده تمام مفاهیم اجرا شود.
- (۲) رنگ‌ها شادابی لازم را ندارد.
- (۳) یکدستی در رنگ آمیزی دیده نمی‌شود.
- (۴) چینش عناصر با واقعیت هماهنگ نیست.
- (۵) کادرهای پایین صفحه آزاردهنده و با تصویر بالا هماهنگ نیست. باید وزش باد روی عناصر تصویر مانند لباس‌ها تأثیر بگذارد و قابل باور شود.
- (۶) تصاویر هندسی و خشک کار شده است.

نگاره ۶،

بازی، بازی،
تماشا

- (۱) روستاها در دشت و کوهستان و دامنه‌ها و سراشیب آنها شکل می‌گیرد. این روستایی که در نگاره ۷ ترسیم شده خیلی ایده‌آل است اما برای بچه‌های روستاها این کتاب‌ها صدها مسأله دارد.
- (۲) در این تصاویر بسیار شلوغ کار شده و چشم هدایت نمی‌شود از کجا شروع و به کجا ختم شود.
- (۳) رنگ‌ها غیرمنطقی کنار هم قرار گرفته‌اند و از تکنیک اجرایی یکدستی برخوردار نیست.
- (۴) تصویرسازی رایانه‌ای است بنابراین خشک و بی‌روح است.
- (۶) رنگ‌ها عمق میدان ندارند.

نگاره ۷، به به

چه روستایی!

با هم بخوانیم

(سبز و سبز و سبز)

- (۱) آیا دنیای قشنگ حیوانات همین قفس‌هایی توری و فلزی است؟ شعر «سبز و سبز و سبز» و فضای ترسیمی آن نسبتی با حیوانات دربند دارد؟

نگاره ۸، چه دنیای

قشنگی!

- (۲) در طراحی حیوانات ضعف فراوانی وجود دارد. تصویر با واقعیت فاصله زیادی دارد.
- (۳) تکنیک یکدستی در کار وجود ندارد.
- (۴) رنگ‌ها از شادابی مناسبی برخوردار نیست.

- (۱) سرفصل درسی از صفحات کارهای عملی مربوط به خود، جلو افتاده است.

نگاره ۹، در مسجد

محلہ

- (۲) صفحه ۲۰ و ۲۱ هیچگونه ارتباطی با یکدیگر ندارند. ممکن

- است گفته شود نباید هم داشته باشند، اما کودکان این استدلال را نمی‌پذیرند آنها صدها سؤال دارند که بدون جواب خواهد بود.
- (۳) مشکلات نگاه‌ها در بسیاری از موارد مشترک است.
- (۴) شلوغی بیش از حد قالی‌های آزار دهنده است.
- (۵) رنگ‌ها چرک و ناهماهنگ به کار رفته شده است.
- (۶) تصاویر بیش از حد خشک و بی روح است.

- (۱) صفحه ۲۳ چهره غمبار پدر و مادر و دست‌های آماده دعای سایرین در کنار سفره هفت‌سین نوروزی به نوعی عدم تناسب دارد.

- نگاره ۱۰، نوروز در خانه ما
- (۲) در تصویر حس شادابی و لذت کنار هم‌بودن دیده نمی‌شود.
- (۳) چهره‌ها عبوس و کم تحرک است.
- (۴) رنگ‌ها غیر منطقی است.
- (۵) بافت سفره هفت‌سین بی‌مورد شلوغ است.
- (۶) ورق‌های قرآن چرا سفید است؟
- (۷) تصویرهای پایین نگاره بسیار ضعیف اجرا شده است.

بخش ۲: آموزش نشانه‌ها (۱)

اشکالات تصویری نشانه

- درس ۱
- ا
- ب ب
- (۱) در کلیه دروس کادرهای دور تصاویر اول بسیار نافرمان و بد رنگ است و اصلاً نیاز به چنین کادر آماده و غیر حرفه‌ای نبوده است!
- (۲) جای ریزنقش‌های زیر تصویر بسیار بد و با تصویر برخورد دارد!

- (۱) در صفحه ۳۳ تصویر پدر فاقد مهربانی است. این صفحه از نظر رنگ‌آمیزی هم باید اصلاح گردد.

- درس ۲
- ا — د،
- (۲) در کلیه دروس یونیفرم مناسبی برای محل عنوان دروس در نظر گرفته نشده و ظاهراً طراح کتاب دید گرافیکی ضعیفی نسبت به این مسأله داشته، چون کادر بسیار نامناسب باعث شده که جای عنوان نامناسب باشد.

- ۳) درخت بزرگ آن هم در کنار دریا خیلی دور از واقعیت است، زیرا نوع این درخت در وسط یک باغ باید باشد.
- ۴) در فریم آخر در ص ۳۲ تصویر روبه‌رو (مربوط به درخت) که الگو بوده از بین رفته است. چرا؟
- ۵) در تصویر صفحه ۳۳ پدر و مادر خیلی حالت بی‌تفاوتی دارند و خیلی یخ! ولی اجرای خوبی دارند، ولی گرافیکست بالای تصویر را به صورت بسیار نامناسب بریده است.
- ۶) احساس می‌شود که یک شتابزدگی خاصی در تولید کتاب بوده و باعث شده که مخلوطی از تصاویر کامپیوتری و اجرای دست به طور ناهماهنگ در کنار هم قرار گیرند و فقط به رساندن محتوا کمک کنند؛ در حالی که باید مسأله هنری و هارمونی نیز در نظر گرفته می‌شد.

- ۱) در تصویر دهان معلّم گویای تلفظ حرف «م» نیست!
- ۲) رنگ نیمکت در ریزنقش زیر تصویر با رنگ نیمکت داخل تصویر یکسان نیست! و دسن‌ها در ریز نقش‌ها بسیار نامناسب هستند.
- ۳) لازم نبوده که داخل پنجره هم تصاویر بیرون معلوم باشند؛ کار بسیار شلوغ شده است!
- ۴) صفحات ۳۴ و ۳۵ تصاویر تکنیک‌های متفاوت دارند، چرا؟
- ۵) معلّم با یقه بسته در حال خفه‌شدن است و احساس خوبی به انسان دست نمی‌دهد. در ضمن اگر هم درست باشد رنگ لباس و نوع اتوی آن با انسان نشان داده شده هماهنگ نیست.
- ۶) رنگ کفش خیلی با رنگ مو و ریش و نیمکت‌ها مساوی است!

درس ۳،

م - م

س - س

(۱) نگاه مطمئن و آرام مادر، فضای خانه، پاکت و ظرف‌های میوه‌ها بسیار خوب است. فقط فصل رسیدن میوه‌هایی همچون توت، هلو، و آلو و انگور هرچند تابستان است، اما زمان هرکدام متفاوت است.

(۲) اندازه میوه‌ها در ریزنقش بسیار بی‌تناسب است و آلو که معمولاً کوچک‌تر است بسیار بزرگ شده و با دسن بسیار نامناسب و بدرنگ آمده است.

(۳) رنگ در و دیوار اتاق‌ها بسیار غیر واقعی و باعث شلوغی تصویر و گم شدن موضوع شده است.

(۴) در صفحه ۳۸ علاوه بر تمام اشکالات قبلی، اندازه‌ها خیلی غیر واقعی و کادر باعث خفگی تصویر شده و رنگ‌ها خیلی غیر واقعی هستند.

(۵) مشکل رنگ در ص ۳۹ در لباس بچه‌ها مشهود است.

(۱) کادر تصویر علاوه بر مطالب گذاشته در صفحات ۴۰ و ۴۱ بد و نامناسب انتخاب و رنگ آمیزی شده است.

(۲) آجرهای دیوارها خیلی کار را شلوغ و از موضوع اصلی دور کرده است.

(۳) تصاویر صفحه ۴۲ به خاطر رنگ درب خیلی شلوغ است و نیازی به این پردازش نبوده است.

(۴) تصویر صفحه ۴۳ نسبتاً خوب است، ولی نوشته‌ها می‌توانست یکنواخت‌تر و سطرها هماهنگ‌تر نوشته شود.

(۱) خط قرمز دور نقشه ایران خیلی ضخیم و نقشه را خراب کرده است.

(۲) صفحه ۴۵ تصویرسازی ضعیف است.

(۳) در صفحه ۴۷ کل صفحه خوب است، ولی اجزای تصویر خوب و در کنار هم به طور مناسب قرار نگرفته‌اند.

(۱) تصویر صفحه ۴۸ ضعیف و دسن‌گذاری نامناسب است.

(۲) در صفحه ۴۹ کار خوب شده است ولی فرم آن هنوز خراب است.

(۳) تصاویر ص ۵۰ کلاً با تصاویر کتاب یکدست نیست، ولی حروفش نسبتاً خوب است.

درس ۴، او

و -
ت ت

درس ۵،

ر -
ن ن

درس ۶،

ای -
ی ای - ز

درس ۷،

ا - ه -
ش - ش

(۱) مصداق‌هایی برای سرزمین‌هایی که دریا را ندیده‌اند و در اقلیم‌های متفاوت زندگی می‌کنند در نظر گرفته نشده، مثال‌های ساده فراوان است دریا که در همه جا نیست.

۸. ی - ا - ریز نقش‌ها در مورد اردک اصلاً رادست نیست!

(۳) ص ۵۳ بی‌مورد خلوت شده و توازن ندارد.

(۱) تصویرها در این صفحه متراکم و هر کدام در چهار گوشه‌ای محاط شده‌اند. که با اصول کتاب‌سازی و قواعد آن مطابقت ندارد. شکل کبک نادرست است. تصویر گنجشک هم واقعی نیست.

۹. ک ک - و (۲) به نظر می‌رسد تصویر صفحه‌های ۵۴ و ۵۶ از جاهای دیگر بدون توجه به بافت کتاب کپی شده است.

(۱) با تراکم تصویری و تراکم نوشته مواجه هستیم و در صفحه بعد (ص ۵۸) هم همین‌طور.

(۲) تصاویر ص ۵۷ و ۵۸ اشکال فنی و کیفیت فایلی دارد (تصاویر داخل کادرها).

۱۰. پ پ - گ گ (۳) تصویر ص ۵۸ ظاهراً از جای دیگری بدون توجه به تکنیک کتاب کپی شده است.

(۴) صفحه ۵۹ اشکال ص ۵۳ را دارد (خلوتی).

(۱) این تصویر خوب است، ولی هدف برفی در آن کمی کم‌رنگ شده به علت شلوغی خانه‌ها. (۳) دودکش روی یک منزل، آدم‌های اضافی و ...)

۱۱. ف ف - خ خ (۲) جایگاه ملخ معمولاً روی بوته‌ها و علف‌زارها و گندم و مزرعه است تا روی درخت!

(۳) تنوع رنگی و کادرها در تصاویر ص ۶۲ ضعیف است.

(۱) به پیرمرد باغبان روستایی اشاره‌ای نشده به زمین شخم زده و بذرافشانی هم همینطور.

(۲) کادر تصاویر نازیبا است و هیچ کمکی در رابطه با زیباشناسی و محتوایی نمی‌کند و متأسفانه این ایراد در همه جا تکرار شده است.

(۳) آناتومی مرد غلط است و حس عاطفی خوبی ندارد.

(۴) مرد کشاورز به نظر آدم نادانی است و از کار کردن لذت نمی‌برد.

درس ۱۲،

قد - ل ل

(۱) تصویرسازی شاد و دوست داشتنی است. معلوم نیست چرا

زن‌ها شادند و مرد هیچ حسی ندارد.

(۲) تصاویر داخل کادرها ضعیف کار شده است.

(۳) تصویرسازی صفحه ۶۸ بسیار خوب اجرا شده و از رنگ‌های

خوب و شادابی برخوردار است.

(۴) تصویرسازی ص ۶۹ خشک و بی روح است.

۱. تصویر آهو هم در اوج بی‌حرکی است و هم

هندسی است و هم بی‌روح.

۲. تصویر ص ۷۱ عمق میدان ندارد.

۳. تصاویر کادرها باید مجدد و با زاویه دید دیگری

کار شود.

(۱) درس ۱۵ و کتابخوانی (صفحه مقابل) را اگر

مقایسه کنند متفاوت است بین ژاله و خواهر و

خواب و خواندن و....

(۲) تصویرسازی صورت دخترها با شتاب کار

شده و جذاب نیست.

(۳) تصویر صفحه ۷۵ از رنگ‌آمیزی مناسبی

برخوردار نیست. تن رنگ‌ها بسیار به هم

نزدیک است.

(۴) ص ۷۸ چرا این تصویر دو بار تکرار شده

درس ۱۳،

ج - ج -

استثنا

درس ۱۴،

ه - ه - ه -

چ - چ

درس ۱۵،

ژ - خوا

است؟ لابد صفحه زیاد آمده که باید کار

می‌شده؟!

(۵) ص ۷۹ بسیار شلوغ و چرک کار شده.

(۱) در صفحه (۸۱) در دو سطر و نیم سه تشدید در کلمات دیده می‌شود که دو مورد آن تکراری است، یعنی فقط دو تشدید که بر روی دو کلمه نشسته دیده می‌شود، در تصویر هم دو تشدید در روی تابلو مغازه نجاری و قسمتی از تابلو کفاشی آمده. در صفحه بعد هم ۴ مورد تشدید که دو مورد آن یکسان است.

(۲) در صفحه ۸۱ تصویر مرد عنق و بی‌تحرك و رنگ‌های غیر منطقی در کنار هم نامناسب است.

(۳) طراحی بسیار ضعیف است.

(۴) ص ۸۲ دسن‌ها پیکسلی است و کنترل فنی نشده است.

(۱) استفاده از تصویر آرّه ماهی در خلیج فارس سابقه ندارد، پس هدف کلی فقط سطر نویسی تحریری بوده است.

(۲) خلیج فارس دلچک ماهی زیبا را هم دارد.

(۳) ص ۸۵ بسیار سطحی کار شده است.

(۴) ص ۸۷ بسیار ابتدایی کار شده است. بعید است بچه‌ها دوست داشته باشند این تصویر را بارها ببینند.

(۱) ص ۸۸ دست‌ها را تا ۹۰ درجه بالا آوردن آیا نوعی خلاقیت در سبک سلام‌دادن است؟

(۲) تصویرها چرک رنگ‌آمیزی شده است.

(۳) تصویر ص ۹۰ بسیار زیبا و استادانه کار شده است، ولی صفحه‌آرا کار را خراب کرده است.

(۴) کادر سفید زیر متن لزومی نداشت.

(۵) تصاویر ص ۹۱ بسیار ضعیف اجرا شده است.

درس ۱۶،

— (تشدید)

درس ۱۷،

ص-ص-ذ

درس ۱۸،

ع-ع-ع-ع

ث ث

درس ۱۹، ح ح

(۱) تقسیم‌بندی و پلان‌بندی تصویر بسیار ضعیف اجرا شده و هیچ کنشی از تصویر دریافت نمی‌شود.

(۱) چرا باید نمازگزاران این قدر عبوس باشند؟

(۲) ص ۹۷ اجرا ضعیف است.

(۳) ص ۹۸ با شتاب کار شده است.

(۴) ص ۹۹ در اجرا عدم یکدستی دارد.

درس ۲۰، ض ض ط

(۱) ص ۱۰۱ در طراحی و اجرای تصویرسازی

بسیار ضعیف است.

(۲) ص ۱۰۲ بسیار ضعیف کار شده است در شأن

کتاب درسی نیست.

درس ۲۱، غ غ غ غ/ درس آزاد

(۱) ص ۱۰۴ چرخش رنگی در تصویر وجود ندارد.

(۲) صورت زن در ص ۱۰۴ بسیار رنگ پریده است.

چه استدلالی برای کودک می‌توان ارائه داد مگر

حضرت آمنه معصوم است که صورتش چنین

تصویرسازی شده است.

(۳) تصویر ص ۱۰۵ معلوم نیست نور است یا تاری.

درس ۲۲، ظ

(۱) بسیار ساده و کم تحرک است.

(۲) فرم‌بستن صفحات روان‌خوانی بسیار ضعیف و

آزار دهنده است.

(۳) ص ۱۱۱ چرا یکدفعه تصاویر کمیک شده، آن

هم در موضوع وطن و میهن!

(۴) ص ۱۱۲ رنگ‌ها خوب کار نشده.

(۵) ص ۱۱۳ نسبتاً خوب اجرا شده است. باور پذیر

جدول الفبای فارسی و روان‌خوانی

شده است.

۶) ص ۱۱۴ بی‌سلیقگی را نشان می‌دهد. بسیار ضعیف کار شده است.

۳) نظرات معلّمان پایه اول دبستان پیرامون تصاویر کتاب فارسی این پایه:

در زمینه تصاویر در مجموع ۳۳۷۶ نظر بیان شده است که در چهار دسته طبقه‌بندی شدند. از میان نظرات ۴۹ مورد به بیان محاسن و نکات مثبت تصاویر کتاب اختصاص دارد. ۲۸۳ مورد بیانگر نکات منفی و معایب کتاب است. ۵۵ مورد به پیشنهاد‌های معلّمان برای بهبود تصاویر اشاره دارد و در نهایت ۲۹۸۹ مورد به بیان ویژگی‌های تصاویر موجود در کتاب به صورت صفحه به صفحه اختصاص دارد. از میان ویژگی‌های مثبت و محاسن تصاویر مهمترین آنها عبارت‌اند از: تصاویر زیبا در کتاب موجود است (۱۶ نظر). تصاویر متناسب با متن درس‌ها است (۱۵ نظر). در مقابل، مهمترین نکات منفی و معایب کتاب عبارت‌اند از: تصاویر ناهماهنگ، ناواضح، غیرجذاب، گنگ و غیر واقعی و نامناسب با سن و درک و آگاهی دانش‌آموز است و رنگ‌های به کاررفته در آنها یکنواخت، مات و خنثی است. درحالی که تصاویر در امر آموزش از ارکان اصلی است (۱۶۲ نظر). عدم استفاده از عکس به جای نقاشی‌های گنگ، غیرجذاب، ناواضح و غیرگویا چندان مناسب کودکان این سن نیست (۳۰ نظر). از میان پیشنهاد‌های معلّمان برای بهتر شدن تصاویر کتاب مهمترین آنها عبارت‌اند از: در کتاب کار از عکس‌ها، تصاویر و کلماتی استفاده شود که بچه‌ها تا آن درس همه حروف آن را خوانده باشند (۸ نظر). تصاویر نگاره‌ها ساده‌تر و جذاب‌تر و گویاتر باشد (۶ نظر).

بحث و نتیجه‌گیری

در پاسخ به پرسش اول پژوهش مبنی بر میزان مناسب بودن تصاویر به کارگرفته شده در ارائه مطالب کتاب درسی فارسی پایه اول دبستان، بر اساس نظرات معلّمان پایه اول ابتدایی، متخصصان روان‌شناسی تربیتی و نیز تصویرگران کتاب کودک، باید گفت تصاویر کتاب فارسی، کمک فراوانی به فهم مطالب و متن‌ها می‌کنند، اما اشکالاتی فنی و آموزشی هم بر آنها وارد است؛ چنان که می‌توان گفت در موارد زیادی وفق دیدگاه شعبانی (۱۳۹۲) و محمدی (۱۳۸۹) از اصول تصویرگری کتاب کودک مانند تناسب با محتوا، تناسب با سطح درک فراگیران، برانگیزانندگی و... پیروی می‌کنند. گاهی نیز این اصول مغفول بوده است. به گونه‌ای که جمع نظرات معلّمان در زمینه تصاویر در مجموع ۳۳۷۶ نظر است. از میان نظرات ۴۹ مورد به بیان محاسن و نکات مثبت تصاویر کتاب اختصاص دارد. ۲۸۳ مورد بیانگر نکات منفی و معایب کتاب

است. ۳۰۴۴ مورد به بیان ویژگی‌های تصاویر موجود در کتاب به صورت صفحه به صفحه اختصاص دارد و پیشنهادهای معلمان را برای بهبود تصاویر نشان می‌دهد. از نظر شرکت کنندگان در این بررسی مسأله دارترین موضوع کتاب، تصاویر آن است.

در پاسخ به پرسش دوم پژوهش پیرامون مهمترین نقاط قوت و ضعف تصویرگری کتاب درسی فارسی پایه اول دبستان باید گفت نوآوری‌هایی نسبت به کتاب‌های قبل دارد؛ اما اشکالاتی از این دست دارد: عدم استفاده از ریزنقش‌های فعال و جذاب، طراحی ضعیف، عدم یکدستی در اجرا و تکنیک، وجود رنگ‌های چرک، بی‌حرک، ناواضح، غیر جذاب، غیر واقعی و نامناسب با سن و درک و آگاهی دانش‌آموزان، یکنواخت، مات و خنثی. امری که با اصول تصویرگری کتاب کودک چنان که شعبانی (۱۳۹۲) و فتحی واجارگاه (۱۳۹۸) می‌گویند در تعارض و تضاد است. این درحالی است که تصاویر در امر آموزش از ارکان اصلی به ویژه برای نوآموزان به حساب می‌آیند. همچنین از آنجا که طرح‌ها گاهی رایانه‌ای، گاهی دستی، و گاه کپی هستند، عدم یکدستی در بین آنها ایجاد شده است. با این حال، به طور کلی تصاویر کتاب در ارائه مباحث کتاب درسی تا حدی مناسب ارزیابی می‌شوند و با محتوا هماهنگی دارند.

مرور مبانی نظری و پیشینه پژوهش‌های مرتبط، از جمله شعبانی (۱۳۹۲)، بیانگر این است که استفاده از تصویر در کتاب درسی به تعمیق و تثبیت یادگیری و فهم محتوای درسی کمک می‌کند. تصویر نقش مهمی در فهم محتوای کتاب درسی به ویژه در دوره آموزش ابتدایی دارد. علی‌رغم اهمیت استفاده از تصویر در کتاب درسی این خلأ همواره در کتاب‌های درسی آموزش و پرورش ایران وجود داشته و منحصر به کتاب درسی فارسی نیست. نتایج ارزشیابی و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی در دوره‌های مختلف آموزشی بیانگر این است که عدم تناسب بین محتوا و تصاویر کتاب‌های درسی، در کتاب‌های درسی دیگر هم‌چون علوم تجربی، عربی و علوم اجتماعی مشهود است. طراحان کتاب درسی در فضا سازی‌ها و ترکیب تصاویر، پرانرژی و خلاق نبوده‌اند و از روابط پیچیده و متنوع در تصویر سازی‌ها بهره نبرده‌اند (ایران‌دوست و بشیری^۱ ۲۰۲۲). به علاوه، گاهی در تصویرگری کتاب از دیدگاه‌های صاحب‌نظران برنامه درسی استفاده لازم نبرده‌اند و اصول مربوط را از جمله خصیصه‌های برانگیزانندگی، واقع‌گرایانه بودن، وضوح، قابل درک بودن، جذابیت و... را به کار نگرفته‌اند (رک. فتحی واجارگاه و آقازاده ۱۳۹۰، مجتهدی (۱۳۸۱)).

براساس یافته‌های پژوهش حاضر به منظور اصلاح کتاب‌های درسی به ویژه کتاب درسی فارسی می‌تواند پیشنهادهای زیر را ارائه نمود:

۱. تصاویر کتاب با اصول تصویرگری کتاب کودک مانند تناسب و ارتباط تصویر با محتوا، تناسب آنها با سطح درک فراگیران، برانگیزانندگی و... انطباق داده شوند و موارد ناهمخوان حذف یا اصلاح گردند.
۲. در کتاب از تصویر وسایل امروزی از جمله رایانه، تلفن همراه، ماشین حساب و... استفاده شود.
۳. در تصاویر از رنگ‌های شفاف و شاد استفاده شود. این امر افت رنگ را در چاپ هم جبران می‌کند.
۴. از کاربرد تصاویر تکراری خودداری گردد.

منابع

- آذر پیک، زینب؛ اسمعیلیان، زهرا؛ رحیمی کشاور، رقیه. (۱۳۹۹). تحلیل محتوا ارتباط متن و تصویر در کتاب درسی علوم پایه دوم ابتدایی ایران در سال تحصیلی ۹۹-۱۰۰. فصلنامه علمی پژوهش‌های نوین در آموزش و پرورش. جلد ۱. شماره ۲.
- اسدی، شهرام. (۱۳۸۳). *بررسی دیدگاه معلمان پایه اول دروه ابتدایی شهرستان شهرضا نسبت به کتاب‌های بخوانیم و بنویسیم*. وزارت آموزش و پرورش. سازمان آموزش و پرورش استان اصفهان. شورای تحقیقات.
- اسلامی، شهباز. (۱۳۸۵). *بررسی تأثیر تدریس دروس بخوانیم و بنویسیم در پیشرفت املای دانش‌آموزان پایه‌های اول تا چهارم از دیدگاه آموزگاران مدیریت آموزش و پرورش شهرستان قشم*. وزارت آموزش و پرورش. سازمان آموزش و پرورش استان هرمزگان. شورای تحقیقات آموزشی.
- امیرتیموری، محمد حسن. (۱۳۹۶). *طراحی پیام‌های آموزشی*. چاپ دوم. تهران: انتشارات سمت.
- امیرخانی، عباسعلی. (۱۳۸۸). *بررسی میزان انطباق تصاویر کتاب فارسی بخوانیم پایه اول ابتدایی با محتوای آن و رعایت اصول روان‌شناسی رنگ‌ها و تصویرنگاری از دیدگاه متخصصان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده. دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.
- پارسانیا، سپیده، و محمودی، فیروز. (۱۳۹۸). تحلیل تصاویر کتب علوم دوره ابتدایی با روش سلوج و مک تیگو. پژوهش در برنامه ریزی درسی (دانش و پژوهش در علوم تربیتی- برنامه‌ریزی درسی)، ۱۶ (۳۵) (پیاپی ۶۲)، ۱۲۲-۱۳۱.
- جعفری هرندی، رضا؛ نصر، احمدرضا و میرشاه جعفری، سید ابراهیم. (۱۳۸۷). تحلیل محتوا روشی پر کاربرد در مطالعات علوم اجتماعی، رفتاری و انسانی، با تاکید بر تحلیل محتوای کتاب‌های درسی. فصلنامه حوزه و دانشگاه روش‌شناسی علوم انسانی. شماره ۵۵.

- حمزه لو، زهره؛ عباسیان، زهرا. (۱۴۰۱). تحلیل محتوای توصیفی تصاویر علوم تجربی دوره اول ابتدایی. *مجله پیشرفت های نوین در روان شناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش*. سال پنجم شماره ۴۷.
- خراسانی، فاطمه؛ دست پیمان، زینب؛ ده مرده، محدثه؛ د مرده، فاطمه. (۱۴۰۲). *تحلیل کتب فارسی مقطع ابتدایی بر اساس اصول تصویرگری*. دومین کنفرانس بین المللی و سومین همایش ملی یافته های نوین در مدیریت، روان شناسی و حسابداری.
- خزاعی، مریم؛ حیدری، احمد؛ صمصامی، شیرین. (۱۳۹۶). *بررسی و تحلیل کتب فارسی مقطع ابتدایی بر اساس اصول تصویرگری (مطالعه موردی کتاب فارسی پایه اول)*. اولین کنفرانس ملی کاربرد پژوهش های نوین در علوم انسانی.
- دفتر برنامه ریزی و تألیف کتاب های درسی. (۱۳۸۵)، ویراست ۱۳۸۸/۶/۷. *راهنمای برنامه درسی فارسی دوره ابتدایی*.
- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۸۲). *مقایسه تأثیر آموزش محتوای کتاب های قدیم و جدید فارسی (بخوانیم و بنویسیم) بر پیشرفت زبان آموزی دانش آموزان سال اول ابتدایی استان مرکزی*. وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران. سازمان آموزش و پرورش استان مرکزی. شورای تحقیقات استان مرکزی.
- رحمانی، اسحاق؛ ظفرآبادی، حانیه. (۱۳۹۶). *شاخص های ارزیابی محتوایی و شکل ظاهری کتاب «تاریخ الادب العربی (العصر الجاهلی) اثر شوقی ضیف»*. مجموعه مقالات اولین همایش ملی نقد متون و کتب علوم انسانی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. (بی تا). جزوه «بررسی کتاب فارسی اول دبستان». تهران: (منتشر نشده)
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. (مهر ۱۳۸۸). جزوه «بررسی کتاب بخوانیم و بنویسیم». تهران: (منتشر نشده)
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. (۱۴۰۳). *فارسی اول دبستان*، کد ۱۰۳. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
- ساکی، رضا و میرزارضایی، زهرا. (۱۳۸۱). *ارزشیابی برنامه های جدید فارسی پایه های اول، دوم و سوم دوره ابتدایی در فرایند اجرای آزمایشی (جلد ۱ پایه اول)*. وزارت آموزش و پرورش. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی.
- سلسبیلی، نادر. (۱۳۸۸). *ارزشیابی برنامه جدید آموزش زبان فارسی دوره ابتدایی (بخوانیم و بنویسیم) بر اساس کاربرد معیارهای الف) پرورش خلاقیت، ب) توجه به کل نگری در آموزش توانایی های زبانی*. پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش. پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- شاوردی، تهمینه. (۱۳۸۴). *بررسی دیدگاه های مختلف در خصوص کتاب جدید التالیف بخوانیم و بنویسیم فارسی اول دبستان*. وزارت آموزش و پرورش. سازمان آموزش و پرورش تهران. دبیرخانه شورای تحقیقات.

- شعاری نژاد، علی اکبر. (۱۳۹۸). *ادبیات کودکان*. چاپ سی و دوم. تهران: انتشارات اطلاعات.
- شعبانی، حسین. (۱۳۹۲). *تحلیل محتوا به عنوان یک روش تحقیق*. تهران: انتشارات بنی الزهراء
- فتحی واجارگاه، کورش. (۱۳۹۸). *اصول برنامه ریزی درسی*. تهران: انتشارات ایران زمین.
- فتحی واجارگاه، کورش؛ آقازاده، محرم. (۱۳۹۰). *راهنمای تألیف کتاب های درسی*. تهران: نشر آییش.
- قمری، حیدر. (۱۳۹۱). *ارزشیابی کتاب درسی فارسی اول دبستان*. گزارش پژوهشی. پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
- کاظمی، مهین. (۱۳۸۴). *بررسی دیدگاه معلمان پایه اول دوره ابتدایی شهرستان نجف آباد نسبت به کتاب های بخوانیم و بنویسیم*. وزارت آموزش و پرورش. سازمان آموزش و پرورش استان اصفهان. شورای تحقیقات.
- کوثر احمدی، علی (۱۳۷۳). *بررسی تصویرسازی در کتاب های کودکان (پایان نامه کارشناسی ارشد)*. دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- مجتهدی، مهین. (۱۳۸۱). *بررسی باورهای جنسیتی در محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی*. مجموعه مقالات همایش ملی مهندسی اصلاحات در آموزش و پرورش، جلد دوم، نقش آموزش و پرورش در توسعه سیاسی - اجتماعی و آموزش و پرورش حساس به جنسیت. تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت. صفحات ۳۱۴-۲۸۵.
- محمدی، محسن. (۱۳۸۹). *مقدمه ای بر تحلیل محتوای کتاب درسی*. قم: انتشارات نسل جوان.
- نوریان، محمد. (۱۳۸۶). *تحلیل محتوای کتاب های فارسی سال اول دبستان در ایران*. فصلنامه روانشناسان ایرانی. سال سوم شماره ۱۲.
- نوغانی دخت بهمنی، محسن؛ رحمتی محمودی، شهربانو (۱۳۸۹). *تحلیل محتوای کلیشه های جنسیتی در کتب درسی دوره ابتدایی*. اولین همایش ملی آموزش زبان فارسی و زبان شناسی دانشگاه فردوسی مشهد.
- نیک نفس، سعید و علی آبادی، خدیجه. (۱۳۹۲). *تحلیل محتوا در فرایند آموزش و طراحی کتاب های درسی*. مجله جهانی رسانه. دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران. شماره پیاپی ۱۶. صص ۱۵۰-۱۲۴.
- همایی، رضا. (۱۳۸۴). *بررسی قابلیت کتاب های درسی بخوانیم و بنویسیم پایه اول در بهبود فرآیند یاددهی - یادگیری زبان فارسی دانش آموزان دوره ابتدایی استان اصفهان از دیدگاه معلمان آنان*. وزارت آموزش و پرورش. سازمان آموزش و پرورش استان اصفهان. شورای تحقیقات.
- هولستی، ال - آر. (۱۴۰۰). *تحلیل محتوای در علوم اجتماعی و انسانی*. ترجمه دکتر نادر سالارزاده امیری تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- ورمزیاری، محمدصادق. (۱۳۸۳). *بررسی نگرش معلمان کلاس اول ابتدایی شهر تهران نسبت به کتاب جدید التألیف فارسی (بخوانیم و بنویسیم)*. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- یارمحمدیان، محمدحسین. (۱۴۰۰). *مبانی و اصول برنامه ریزی درسی*. تهران: یادواره کتاب.

- Ayoola, Moses Olusanya; Bankole, Mercy Adenike; Okorie, Chinyere Blessing. (2022). Text and Image Interplay in Selected Primary School English Textbooks in Ekiti State. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS)* |Volume VI, Issue XII, December 2022|ISSN 2454-6186 www.rsisinternational.org Page 312.
- Dimopoulos, Kostas ;Koulaidis, Vasilis and Sklaveniti, Spyridoula. (2003). Towards an Analysis of Visual Images in School Science Textbooks and Press Articles about Science and Technology. *Research in Science Education*. 33:189–216. Kluwer Academic Publishers. Printed in the Netherlands.
- Irandoost F, Bashiri A. (2022). Studying the Relationship between Text and Picture of Arabic textbooks in the Junior High School (Based on the Theory of Maria Nikolajeva and Carole Scott). 13 (4) :221-255.
- Okeeffe, Lisa. (2013). A Framework for Textbook Analysis. *International Review of Contemporary Learning Research*. Res. 2, No. 1, 1-13.
- Wright, Suzette. (2008). **Guide to Designing Tactile Illustrations for Children's Books**. American Printing House for the Blind, Inc. Louisville, Kentucky. U.S.A.

